PRÓBAÉRETTSÉGI • 2004. május

MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM

EMELT SZINT

JAVÍTÁSI-ÉRTÉKELÉSI ÚTMUTATÓ

OKÉV
ORSZÁGOS KÖZOKTATÁSI ÉRTÉKELÉSI ÉS VIZSGAKÖZPONT

OKI
Országos Közoktatási Intézet
National Institute of Public Education

Figyelem! A javítási-értékelési útmutató tartalmi elemeitől eltérő minden jó választ el kell fogadni!

NYELVI-IRODALMI MŰVELTSÉGI FELADATSOR

Madách Imre: *Az ember tragédiája*

részlet

ÁDÁM

Uram! rettentő látások gyötörtek,
És nem tudom, mi bennök a való.
Óh mondd, óh mondd, minő sors vár reám:
E szűkhatáru lét-e mindenem,
Melynek küzdése közt lelkem szürődik,
Mint bor, hogy végre, amidőn kitisztult,
A földre öntsd, és béigya porond?
Vagy a nemes szeszt jobbra rendeléd?
Megy-é előbbre majdan fajzatom,
Nemesbedvén, hogy trónodhoz közelgjen,
Vagy mint malomnak barma, holtra fárad,
S a körből, melyben jár, nem bír kitörni?
Van-é jutalma a nemes kebelnek,
Melyet kigúnyol vérhullásaért
A kislelkű tömeg? Világosíts fel,
S hálásan hordok bármi végzetet;
Csak nyerhetek cserémben, mert ezen
Bizonytalanság a pokol. –

1. Milyen szerepe van a mondatfajták változatosságának? Jellemezze a szövegrészletet ebből a szempontból egy-két mondattal!

felkiáltó, kérdő, óhajtó, kijelentő mondatok; változatosság, beszédszerűség, érzelmi feszültség, dialogikus jelleg, drámaiság

Adható: 3, 2, 1, 0 pont.

3 jó válaszelem 3 pont, 2 jó elem 1 pont, ennél kevesebb vagy válaszhiány 0 pont.

2. Készítse el a szövegrész rövid, 5–8 pontból álló gondolati-szerkezeti vázlatát a gondolatmenetet előrevivő igék, igei szerkezetek kiemelésével és rendezésével!

rettentő látások gyötörtek
mi a való?
minő sors vár reám
jobbra rendeléd?
megy-e előbbre
van-e jutalma
kigúnyol a tömeg
világosíts fel

Adható: 6, 4, 2, 0 pont.

6 jó elem 6 pont; 4-5 jó elem 4 pont; 2-3 jó elem 2 pont; 2-nél kevesebb 0 pont.

3. Értelmezze a szöveg alábbi hasonlatát! Sorolja fel a bor motívumának néhány, a kultúrtörténetben ismert jelentését!

E szűkhatáru lét-e mindenem,
Melynek küzdése közt lelkem szürődik,
Mint bor, hogy végre, amidőn kitisztult,
A földre öntsd, és béigya porond?
Vagy a nemes szeszt jobbra rendeléd?

Értelmezés:
az életút, az emberélet nemesedése, tisztulása; a túlvilág nélküli élet az emberi lét szellemi, érési folyamatának elvesztegetése; értelmetlen pusztulás/pusztítás; kétely a túlvilágban

Adható: 4, 3, 2, 0 pont.

3-4 jó elem 4 pont, 2 jó elem 2 pont, csak egy jó elem 0 pont.

A bor motívuma:
a bor kulturális és kultikus megidézése; görög hagyomány, boráldozat; keresztény hagyomány, Krisztus vére

Adható: 2, 1, 0 pont. Elemenként 1 pont.

4. Elemezze az alábbi mondatot modalitása és szerkezete szempontjából!

Van-é jutalma a nemes kebelnek,
Melyet kigúnyol vérhullásaért
A kislelkű tömeg?

a) Melyek a mondatfajta kifejezőeszközei?

Az élőszóban: hanglejtés; írásban: e kérdőszó, kérdőjel.

Adható: 2, 0 pont. Csak hibátlan válasz fogadható el.

b) A mondat szerkezete: *minőségjelzői alárendelés.*

Adható: 1, 0 pont. Csak hibátlan válasz fogadható el.

5. Az élet küzdelemként való értelmezése a 19. századi magyar irodalom egyik eszmei-lelki háttere. Legalább két példát írjon szerzővel, címmel!

Pl. Kölcsey Ferenc *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz*; Vörösmarty Mihály *Gondolatok a könyvtárban*; Arany János *Domokos napra*; Arany László *A Délibábok hőse*

Adható: 2, 1, 0 pont.

Szerző és cím együtt 1 pont.

6. *Az ember tragédiája* melyik színét nevezik ellenutópiának, és miért? Válaszát röviden indokolja, hivatkozzon egy-két irodalmi példára!

Tizenkettedik szín – Falanszter (U alakra épült nagyszerű falanszter udvara); Charles Fourier francia utópista gondolkodó elméletének költői szabadságú megjelenítése; Madáchnál a szín az antihumánus szervezettség világa.
Az ellenutópia egy elképzelt, végletesen rossz társadalmi berendezkedés bemutatása; gyakran a valóságos társadalmi visszásságok szatirikus felnagyítása, más esetben rémlátomás az emberiség jövőjéről. Pl. Swift *Gulliver utazásai;* Huxley *Szép új világ;* Orwell *1984*

Adható: 4, 3, 2, 1, 0 pont

A szín megnevezése 1 pont.
Indoklás 2 pont.
Példánként 1-1 pont.

7. Idézzen legalább három szállóigét, amelyek Madách művéből származnak:

Megoldás lehet: *a tett halála az okoskodás; sok (itt) az eszkimó, de kevés a fóka; fukar kezekkel mérsz, de hisz nagy úr vagy; ember, küzdj és bízva bízzál stb.*

Adható: 3, 2, 1, 0 pont.

Szállóigénként 1 pont. A tartalmilag hű, de nem szó szerinti megoldás is elfogadható.

8. A *Tragédiában* hagyomány az úgynevezett keretszínek és történelmi színek megkülönböztetése. Mi ennek az elgondolásnak az alapja? Mivel indokolható ez a felosztás, és mi szól ellene?

A keretszínekre és történeti színekre való felosztás alapja a mű drámaként való értelmezése, a drámai cselevés, a történet, a dramaturgia elsődlegessége. Ha a lírai elemet tartjuk meghatározónak, akkor egységes tematikus szervezőelvről beszélhetünk, mely az angyalok nyitó kórusától az Úr zárszaváig érezteti hatását.

Adható: 6, 4, 2, 0 pont.

A teljes kifejtés 6 pont, az indoklás minőségétől függően 4, 2, 0 pont.
Értelmes, fogalmilag helytálló, más megközelítésű megoldás is lehet 6 pont, az indoklás minőségétől függően 4, 2, 0 pont.
Csak a színek felosztása példával 2 pont.

9. *Az ember tragédiájának* műfajára több kifejezés is használatos. Említsen legalább kettőt ezek közül! Indokolja e műfaji megnevezések létjogosultságát!

Pl. drámai költemény, lírai dráma, emberiségköltemény, világdráma, könyvdráma, kétszintes dráma, polifonikus dráma
A különböző elnevezések lehetséges közös vonásai: a romantika műfaji-műnemi határokat oldó törekvése; az emberiség egészét érintő kérdésfelvetés; a lírai-filozófia elemek dominanciája; a drámai történés háttérbe szorulása.

Adható: 6, 4, 2, 0 pont.

Legalább két műfaj megnevezése: 2 pont.
Csak a stíluskorszakra és a műfajra utaló válasz 4 pont.
Csak egy megnevezés: 0 pont.
Az indoklás: minőségtől függően 4, 2, 0 pont

10. Nevezze meg, melyik színhez készült Zichy Mihály illusztrációja! Kinek a szerepében jelenik meg Ádám?

Párizsi szín, Danton.
Csak a mindkét elemében jó válasz 1 pont.

SZÖVEGALKOTÁSI FELADATOK (60 pont)

Általános elvek:

1. A lehetséges tartalmi elemekben adott válaszoktól eltérő minden jó megoldás értékelendő.
2. A szövegalkotási feladatok minősítése az általános értékelési kritériumok, valamint az adott feladathoz tartozó lehetséges tartalmi elemek figyelembevételével történik.
3. A pontskála alkalmazásához a javítási-értékelési útmutató feladattípusonként három teljesítménytartományt ír le. A teljesítménytartományokon belül az értékelő dönt az elért pontszámról.
4. A helyesírás értékelésében az eddigiekben használt pontozási útmutató az irányadó. Az értékelő tanár a dolgozatban jelöli a helyesírási hibákat. **A helyesírási hibák miatt maximum 15 pont vonható le az összteljesítményből. A helyesírás szempontjából a nyelvi-irodalmi műveltségi feladatsort, valamint a szövegértési és a szövegalkotási feladat megoldását együtt kell figyelembe venni.**
5. Az értékelő tanár a vizsgázó összpontszámát a szövegalkotási feladat végén található táblázatban rögzíti.

A pontskála alkalmazása
A tartományokon belül az értékelő dönt az elért pontszámról

EGY MŰ ÉRTELMEZÉSE

Elérhető pontszám: 25 pont
(25–20 pont)

A vizsgázó az adott szemponthoz (problémához, kérdéshez, összefüggéshez) tartozó nyelvi, irodalmi tudás meggyőző alkalmazásával értelmezi a szöveget. Tanújelét adja ítélőképességének, kritikus gondolkodásának.
Az értelmezés lényegi állításai kifejtettek, a példák, hivatkozások helyénvalóak, relevánsak. Az állításokat támogató érvek közül egy sem alapul fogalmi, logikai tévedésen.
A gondolatmenet világos, a felépítés logikusan előrehaladó. A globális és a lineáris kohézió egyaránt megvalósul a szövegben.
Az értelmezés írója egyértelműen, folyékonyan, gördülékenyen fogalmaz.
Az írásmű nyelvi, stiláris regisztere egészében megfelel a feladatnak. A mondatszerkesztés és a szóhasználat választékos.
Az írásmű megtartja az adott terjedelmet.

(19–10 pont)

Az értelmezés tartja magát a tételben megjelölt szemponthoz (problémához, kérdéshez, összefüggéshez).
Van törekvés a logikus kifejtésre, de a példák, következtetések nem támasztják alá kellő mértékben az állításokat. Az írásmű nem tükrözi írója kellő mélységű tudását az adott témáról.
Az írásmű szerkezeti egységeinek aránya nem hibátlan (*pl. a vizsgázó nem fektet elég hangsúlyt arra, hogy a fontos dolgokat kiemelje, a gondolatok közötti összefüggés helyenként nem világos).*
A szókincs nem elég árnyalt, kifejező. Néhol mondatszerkesztési hibák nehezítik a megértést.
Nyelvi-nyelvtani hibák is előfordulnak.

(9–1 pont)

A szövegnek és az adott szempontnak megfelelő értelmezés, kifejtés nem elég igényes (*pl. általánosságok, önismétlés, fogalmi-tárgyi tévedés).*
Önálló véleményt az írásmű nem tartalmaz.
A főbb gondolatok nem különülnek el egymástól világosan *(pl. irányváltások, összefüggésbeli hiányosságok).*
A szegényes szókincs és az igénytelen mondathasználat akadálya az árnyalt kifejezésnek.
A hangvétel nem felel meg az írásos művekkel szemben támasztott követelményeknek.
Gyakran fordul elő nyelvi-nyelvtani hiba.

A költemény értelmezéséből kiindulva foglaljon állást: mennyiben tekinti Ön Berzsenyit e mű alapján vállalt mestere, Horatius követőjének!

(25 pont)

Berzsenyi Dániel: *Horác*

Zúg immár Boreas* a Kemenes* fölött.
Zordon förgetegek rejtik el a napot.
Nézd, a Ság* tetejét hófuvatok fedik,
S minden bús telelésre dőlt.

Halljad, Flaccus* arany lantja mit énekel:
Gerjeszd a szenelőt*, tölts poharadba bort,
Villogjon fejeden balzsamomos kenet,
Mellyet Bengala* napja főz.

Használd a napokat, s ami jelen vagyon,
Forró szívvel öleld, s a szerelem szelíd
Érzésit ki ne zárd, míg fiatal korod
Boldog csillaga tündököl.

Holnappal ne törődj, messze ne álmodozz,
Légy víg, légy te okos; míg lehet, élj s örülj.
Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül,
Mint a nyíl s zuhogó patak.

(1808 előtt, 1799 körül)

*Horác: Horatius, Quintus Flaccus; Boreas: az északi szél; Kemenes: dombvidék; Ság: bazalthegy; szenelő: kandalló; Bengala: Bengália (indiai tartomány)

Lehetséges tartalmi elemek:

- Berzsenyi önmagát (különösen első költői korszakában) Horatius-követőnek tekintette, s így vélekedtek a kortársak is: többször Horatiushoz címezi alkotását; a horatiusi óda-változatot (didaxis, általánosítások, szerkesztőművészet, retorizáltság, életelvek, szemléletmód) alkalmazza; gyakran horatiusi szövegeket dolgoz át (sorok, toposzok); alkotásmódját az évekig csiszolgatás horatiusi elve jellemzi. Elsősorban antik versformákban ír – mindez összefüggésben áll a klasszicizmus poétikájával, a klasszicista imitáció-tannal is.
- A preromantikus jellegűként értelmezett lírai életmű már eltér a horatiusi szemlélettől: az aurea mediocritas elvéből kényszerű magány, visszahúzódás lett; Berzsenyi a sztoikus Horatiushoz áll közel, nem az epikureistához; az ideális harmonikus életforma vágyott, de elérhetetlen eszménnyé vált számára.
- A *Horác* az antik-római költő több művének interpretációja, értelmezése, idézése (*Thaliarchushoz*, *Leuconoéhoz*, esetleg *Barátaihoz*); de míg Horatius az epikureista «arany közép» hirdetője, Berzsenyi művét a borongós-szentimentális nosztalgia jellemzi, számára már csak vágy a klasszicista harmónia, kiegyensúlyozottság.
- A költészettörténeti köztes állapot (klasszicizmus-preromantika-romantika) magyarázza a műfaji besorolás nehézségét, esetlegességét: a horatiusi tanítást követő, első aszklepiadészi strófában írt óda; vagy az eszménytől való távolság szomorúságával áthatott elégia.
- A konkrét személyhez szóló, egyes szám második személyű megszólítás a horatiusi költemények sajátja; a *Horác* a személyiség válságát tükröző önmegszólító vers.
- A költemény lexikája, elsősorban topológiája az általánosítás és egyedítés kettősségét mutatja.

REFLEKTÁLÁS EGY JELENSÉGRE, KORJELENSÉGRE

Elérhető: 20 pont
(20–15 pont)

Az írásmű a témához tartozó nyelvi, irodalmi tudás alkalmazásával átgondolt és meggyőző gondolatmenettel reflektál a tételben megjelölt szempontra (problémára, kérdésre, összefüggésre).
A vizsgázó tanújelét adja ítélőképességének, kritikus gondolkodásának, képes személyes reflexiókra, álláspontja megfogalmazására.
A lényegi állítások kifejtettek, a példák, hivatkozások helyénvalóak, relevánsak. (Az állításokat támogató érvek közül egy sem alapul fogalmi, logikai tévedésen.)
A felépítés logikusan előrehaladó, a globális és a lineáris kohézió egyaránt megvalósul a szövegben.
A nyelvi, stiláris regiszter egészében megfelel a témának, a témáról mondottaknak.
Az írásmű megtartja az adott terjedelmet.

(14–10 pont)

Az írásmű a témához tartozó nyelvi, irodalmi tudás alkalmazásával reflektál a tételben megjelölt szempontra (problémára, kérdésre, összefüggésre), de érvei, példái nem mindig támasztják alá kellő mértékben állításait.
Törekszik gondolatai pontos és változatos kifejezésére, de előfordulnak felületes kijelentések *(pl. a gondolatok közötti összefüggés helyenként nem világos)*.
Az írásmű nem mindig tükröz kellő mélységű és részletességű tudást. Felületes a véleménykifejtés.
A vizsgázó nem fektet elég hangsúlyt arra, hogy a fontos dolgokat kiemelje, ezért a szerkezet nem hibátlan.
A szókincs nem eléggé árnyalt és kifejező.
Kisebb mondatszerkesztési, nyelvi, nyelvtani hiba is előfordul.

(9–1 pont)

A kérdés kifejtését, a reflexiók megfogalmazását akadályozzák a közhelyek, az önismétlés, esetleg tárgyi tévedés.
Az írásmű logikai érvelése, példái, hivatkozásai, az önálló vélemény megfogalmazása kevéssé meggyőző.
A főbb gondolatok nem különülnek el világosan egymástól.
Az író „elvész” a dolgozatban *(pl. irányváltoztatások, szövegösszefüggésbeli hiányosságok)*.
A mondatok többnyire zavarosak.
A nem eléggé változatos szókincs akadályozza az árnyalt kifejezést.
A hangvétel nem felel meg az írásos művekkel szemben támasztott igényeknek, követelményeknek.
Gyakran fordul elő nyelvi-nyelvtani hiba.

„A költemény (…) élő anyagként viselkedik, a szöveg és olvasó kapcsolata két, egymással párbeszédet folytató élőlény kapcsolatára emlékeztet. Beleszól életünkbe, formálja tudatunkat, de a mi tudatállapotunk is rávetül olvasatunkra, vagyis arra, amit a műnek vélünk. Olykor egy-egy szövegnek például lejár a szavatossága: megromlik."

(Ferencz Győző: *A költészet mechanikája,* 1997.)

Egyetért-e Ferencz Győző megállapításával? Érvekkel fejtse ki véleményét! Állításait példákkal igazolja!

(20 pont)

Lehetséges tartalmai elemek:
- a jelöltnek értenie kell, hogy a megromlás metaforikus értelmű;
- értelmeznie kell a szövegben a párbeszéd sajátosságait;
- tisztáznia kell a megszólító-megszólított viszonyát, ennek kölcsönösségét vagy a kölcsönösség hiányának jelentőségét;
- ha a jelölt nem ért egyet azzal, hogy a mű és a befogadó viszonya párbeszédhez hasonlítható, illetve ezt az állítását érvekkel támasztja alá, és felsorol, olyan műveket, amelyek szerinte „megromlottak", válasza elfogadható;
- ha konkrét példával ismerteti a jelölt azt a viszonyt, amelyben a mű hat a befogadóra (*pl. egy mű hogyan érintette meg, miként alakította gondolkodását)*, de nem ismerteti azt a hatást, amely során a befogadó *(pl. bővülő ismeretek, kulturális hatások miatt)* változtatja a mű jelentését, a tartalmi teljesítmény nem tekinthető hibátlannak.

A dolgozat akkor éri el a tartalmi maximumot, ha a vizsgázó mindkét viszonyt – a műnek a befogadóra, a befogadónak a műre tett hatását – értelmezi, és az állításokat érvekkel kellően alátámasztja. Nem az érvek száma a meghatározó, hanem az érvényességük.

Akkor is maximális a teljesítmény, ha a jelölt az egész állítást elveti, de saját állításait a saját rendszerén belül érvekkel logikusan bizonyítja.

GYAKORLATI ÍRÁSBELISÉG

Elérhető: 15 pont
(15–11)

Az írásmű tartalma megfelel a kommunikációs helyzetnek.
A tartalmi elemek meggyőzőek, hitelesek, életszerűek.
Az írásmű megfelel az adott szövegfajta, műfaj szerkezeti, nyelvhasználati, stílusbeli normáinak *(pl. a levélnek, a vitaindítónak, a kérvénynek, a hozzászólásnak)*.

(10–5 pont)

Az írásmű tartalma lényegében megfelel a kommunikációs helyzetnek, de az érvek, indoklások nem eléggé meggyőzőek a címzett számára.
Az adott műfaj szerkezeti és nyelvhasználati, stílusbeli normáiból egy-két elem nem teljesül; értelemzavaró, félreértésre okot adó hiba nem fordul elő.

(4–1 pont)

A tartalmi indoklások nem elégségesek *(pl. szegényesek, kevésbé életszerűek)*.
Valamely formai hiba miatt kommunikációs „zárlat" lép fel, az írásmű nem felel meg a kommunikációs helyzetnek *(pl. nem alkalmas a kívánt cél elérésére)*.

Ön az iskolai klubban beszélgetést szervez a nemzedékek közötti kommunikációs problémákról és megoldásuk módjairól. Írjon az iskolaújságba egy, figyelemfelkeltő cikket az összejövetel céljáról!
(A saját nevét ne szerepeltesse!)

(15 pont)

Formai elemek:
- cím; megszólítás;
- a cél tisztázása;
- érvelés a probléma fontossága mellett példákkal;
- a szövegfajtának megfelelő tartalmi és formai elemek megtartása.

Lehetséges tartalmi elemek:
- mindenki érintett;
- nemcsak a szülő–gyemek viszonylatban probléma, hanem más életszíntéren; más emberi kapcsolatokban is;
- mindenki két oldalról éli meg;
- a konfliktus és a megoldás mindkét félen múlik;
- a puszta (verbális) erőszak nem megoldás;
- a mai társadalmi szituáció (*pl. az értékek relativálódása*).

Az írásbeli vizsgateljesítmény akkor érvényes, ha az elérhető pontszám 10%-át eléri a vizsgázó, azaz legalább 10 pontot szerez.